

Primo Levi

Auschwitz,
ciutat tranquil·la

Deu contes

Pròleg de Xavier Antich

PRIMO LEVI

Auschwitz,
ciutat tranquil·la

Deu contes

A cura de Fabio Levi i Domenico Scarpa

Pròleg de Xavier Antich

Traducció de Teresa Muñoz i Xavier Riu

Edicions 62

Barcelona

Títol original: *Auschwitz, ciutat tranquil·la. Dieci racconti*

© 2021 Giulio Einaudi editore s.p.a., Torí

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor; la llei preveu sancions per als infractors.

Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra, podeu sol·licitar permís al Centro Español de Derechos Reprográficos, a través del portal www.conlicencia.com o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Tots els drets reservats.

Primera edició: gener del 2022

© de la traducció: Teresa Muñoz Lloret,
excepte els contes «Ceri» i «Vanadi», traducció de Xavier Riu.

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: Realització Planeta

DIPÒSIT LEGAL: B. 18.694-2021
ISBN: 978-84-297-7996-7

ÍNDEX

<i>Pròleg</i> , per Xavier Antich.	9
<i>Presentació</i> , per Fabio Levi i Domenico Scarpa. . . .	15
AUSCHWITZ, CIUTAT TRANQUIL·LA	
Filera fosca.	31
Capaneu.	33
Papallona angèlica.	45
Versamina.	57
La Bella Dorment al congelador.	73
Ceri.	95
Vanadi.	107
El rei dels Jueus.	125
Força major.	137
Auschwitz, ciutat tranquil·la.	143
Una «novel·la negra» del Lager.	151
Cant dels morts en va.	159
<i>Nota bibliogràfica</i>	161

CAPANEU

A mi, em coneixeu. Pot ser que llavors i allà, amb aquella roba de zebra esparracada, amb la barba encara més mal afaitada que de costum, i amb el cap rapat, tinguéis un aspecte molt diferent del d'ara: però això no té cap importància, el fons no ha canviat.

D'en Vidal, en canvi, us n'he de parlar llargament. En Vidal havia estat un homenet petit i gras. Petit encara ho era, i la seva antiga obesitat la testimoniaven melancòlicament els flàccids plecs de la cara i del cos. Era un jueu pisà; deportat en el meu mateix comboi.

Ningú no hauria pogut ni estimar-lo ni odiar-lo. La seva petitesa i la seva ineptitud eren tan evidents que el marginaven, des dels primers contactes, de les comunes relacions entre els homes. És mort, sí, certament: però els altres també són morts, ¿per què hauria de parlar d'ell de manera diferent?

Haviem treballat moltes setmanes junts, al fang. Tots nosaltres quèiem dins el fang viscos i profund d'aquell lloc trist: però, amb aquell punt de noblesa animal que sobreviu en qualsevol home, procuràvem de totes les maneres possibles evitar les caigudes o, almenys, reduir-ne els efec-

tes al mínim (sens dubte us deveu haver fixat que és justament el seu fantàstic equilibri el que proporciona als gats una dignitat indiscutible). Un home a terra és un discapacitat, és ridícul. No sabria dir-vos el perquè, però és així, sempre ha estat així, i tothom ho sap.

En Vidal queia contínuament al fang. Molt més que qualsevol altre: n'hi havia prou amb una lleu topada, però ni tan sols això calia; de fet, a vegades era ben clar que es deixava caure a propòsit, només que algú l'insultés o li dirigís un gest amenaçador. La seva curta estatura quedava coberta pel llot, com si es trobés al ventre de la seva mare o com si per a ell la posició erecta fos tan antinatural i perillosa com per a qui camina amb xanques. El fang era el seu refugi, la seva defensa. Era l'homenet de fang: el color del fang era el seu color. Ell ho sabia; amb les poques llums que els sofriments li havien conservat, sabia que era grotesc.

I en parlava, perquè era loquaç. Explicava les seves desventures a totes hores, les caigudes, les bufetades, els escarnis, com un pobre putxinel·li; sense la més petita velleïtat de salvar d'alguna manera una part d'ell mateix, d'amagar-ne els aspectes més abjectes, sinó més aviat accentuant els elements més risibles i més mesquins de les seves desgràcies, amb una ombra de gust escènic en què s'endevinaven vestigis d'una ja remota i hospitalària bonhomia.

Coneixeu homes així? No és probable, però si en coneixeu, sabreu que són aduldors, de manera natural i sense segones intencions. Si ens haguéssim trobat en la vida, no sé per quin motiu m'hauria pogut adular. Allà, recordo que cada matí lloava l'aspecte sa del meu rostre. Pietat? Sí, probablement sentia pietat per ell, malgrat que jo no fos gaire millor. Però la pietat d'aquella època, per inoperant,

es dissipava tot just concebuda, com la pluja damunt la sorra, i et deixava un inútil regust de gana a la boca.

Així era en Vidal l'any 1944, que va ser l'últim de la seva vida. No us estranyeu si us dic que, com tothom, procurava evitar-lo: la seva condició d'ésser necessitat era massa evident, i en qui té necessitat hi trobes sempre un creditor.

Doncs bé, un calorós dia de setembre van sonar les alarmes aèries damunt del fang. No sonaven com a Itàlia, amb represes diverses a partir d'una mateixa nota, sinó que udolaven (aquest era, i em va sorprendre, el seu nom oficial: *Heulton*, udol), pujant i baixant de to com en un llarg bram de fera. L'efecte era nibelúngic, i particularment adequat a la retòrica del mite germànic, de les feres divines de l'Edda, dels caps de mort. No sé si era casual, o obeïa a un propòsit, o a una intervenció inconscient, aquell so era més que un senyal: era un crit de guerra, un desafiant, una exhalació de ràbia i un lament. Jo tenia un amagatall secret: havia trobat un passadís subterrani on s'amuntegaven bales de sacs buits. Vaig baixar-hi i hi vaig trobar en Vidal. Em va acollir amb una cordialitat verbosa mal corresposta, i sense perdre ni un moment, mentre jo m'anava endormiscant, va començar a explicar-me no sé quina de les seves lamentables aventures.

A fora, després del cant tràgic de les sirenes, regnava el silenci neutre del cel: somort i llunyà, del tot amenaçador. Però de sobte vam sentir un estrèpit damunt dels nostres caps i vam veure, a dalt de tot de l'escala, com s'anava dibuixant la silueta fosca i enorme d'en Rappoport, amb una galleda a la mà. Com que ens va reconèixer, va cridar «italians!» i va deixar anar la galleda, que va rodolar escandalosament escales avall.

La galleda havia contingut sopa, però era gairebé buida. En Vidal i jo en vam poder arregar alguna resta, rasant-ne amb molta cura el cul i les parets amb una cullera, que en aquella època dúiem dia i nit al damunt, a punt per a qualsevol emergència, com els croats l'espasa. Mentrestant en Rappoport havia baixat majestuosament fins on érem nosaltres: no era home de regalar sopa ni tampoc de demanar-ne a canvi de res.

En aquella època en Rappoport devia tenir uns trenta-cinc anys, s'havia llicenciat en medicina a Itàlia, concretament a Pisa: d'aquí la seva simpatia pels italians i la seva estranya amistat amb en Vidal, el petit pisà. Dic estranya, perquè en Rappoport era un home sorprenentment carregat de recursos. Astut i violent, amb fusta de caçador furtiu i de corsari, li havia resultat extremament fàcil deixar de banda tot allò que considerava superflu de l'educació civil. Vivia al Lager com un tigre a la jungla: fent la traveta i extorsionant els més febles i mantenint distàncies amb els més forts, disposat a corrompre, a barallar-se a cops de puny, a estrenye's el cinturó, a mentir o a acotar el cap, segons les circumstàncies.

De la seva vida d'home lliure havia conservat, a més de la força corporal, una sòlida i joiosa voluntat de gaudi i de co-neixement: i aquesta era la clau, la raó per la qual, tot i sentir-lo com un enemic, la seva proximitat sempre em va resultar agradable.

En Rappoport va baixar lentament les escales, i quan el vam tenir a prop vam poder veure clarament on havia anat a parar el contingut de la galleda. Aquesta era una de les seves especialitats: al primer udol de la sirena, enmig de la confusió general, s'esmunyia a la cuina i fugia amb el botí abans que arribessin els de la defensa antiaèria (en Rap-

poport ja ho havia fet tres vegades amb gran èxit: la quarta, com a savi bandit que era, es va quedar tranquil al seu Kommando mentre va durar l'alarma. En Gold, que l'havia volgut imitar, va ser enxampat in fraganti i, amb tota ostentació, penjat públicament l'endemà).

—Salut, italians! —va dir—. Bon dia, pisà.

Després es va fer el silenci: jèiem damunt dels sacs l'un a tocar de l'altre i no se sentia cap mena de remor provinent de fora. Al cap d'una estona en Vidal i jo, com llavors passava sovint, ens havíem deixat anar en un entreson farcit d'imatges (per a això no calia estar en posició horitzontal: recordo, en un moment de descans, d'haver-me adormit de peu dret); aquest, però, no era el cas d'en Rappoport que, tot i detestar la feina, era un d'aquells temperaments sanguinis que no poden suportar la inacció. Es va treure una navalla de la butxaca i va començar a afilar-la amb una pedra, escopint-hi de tant en tant al damunt; però amb això no en tenia prou i al cap d'un moment va començar a increpar en Vidal, que ja roncava:

—Desperta't, Vidal! Què somiaves? Raviolis, oi? Raviolis i vi de Chianti. Al menjador del carrer Dei Mille, per sis lires i mitja. I els bistecs, *psza-crew cholera*, bistecs del mercat negre que omplien el plat. —En Rappoport parlava bastant bé l'italià, però renegava en polonès; i no era estrany: els renecs polonesos són dels més suculents—. I, a més, la Margherita... —I aquí va fer una simpàtica ganyota, i es va colpejar estrepitosament la cuixa amb la mà.

En Vidal s'havia despertat i continuava ben arraulit amb un somriure petrificat enmig del seu petit rostre terrós. Gairebé ningú no li dirigia mai la paraula, però tinc la sensació que no estava en condicions de patir-hi gaire; en Rappoport, en canvi, li parlava bastant sovint de Pisa i dels

pisans, deixant-se anar en una onada de records amb sincera nostàlgia. Jo tenia ben clar que per a en Rappoport en Vidal representava només un pretext per a aquells moments de relaxament i vacances mentals: per a en Vidal, en canvi, eren testimonis d'amistat, de la valuosa amistat d'un poderós, concedits amb mà generosa a ell, Vidal, d'home a home.

—No coneixies la Margherita? No havíeu estat mai junts? Aleshores, què feia un pisà com tu? Ah! —En Rappoport deia justament això: «Ah!» com els herois de Rabalais, sadollats d'amor i de vi, però aguantant-se drets i amb el cap clar—. Era una dona que despertava els morts: tranquil·la, polida i educada de dia, i, de nit, una autèntica artista...

En aquell moment es va sentir com s'iniciava un xiulet agut, i de seguida un altre. Semblaven nascuts en una remota llunyania, però s'apropaven com locomotores en una cursa embogida: el terra va tremolar, les bigues de ciment del sostre van dansar durant uns segons com si fossin de goma i, finalment, es van produir les dues immenses explosions, seguides d'un brogit de ferro que s'esfondrava i, en nosaltres, de la voluptuosa distensió de l'espasme.

A mi, sincerament, els bombardejos no em feien gaire por. Estava massa apàtic, i la meva passivitat es disfressava d'estoïcisme, i de l'estúpida idea que les bombes, com que no anaven destinades a nosaltres, no ens farien cap mal. El meu cos sí que hi patia, però no fins al punt d'imposar-se: no em costava cap esforç no moure'm del lloc. En Vidal s'havia arrossegat fins a un racó, havia amagat la cara entre els braços com si es volgués protegir d'una bufetada i resava en veu alta.

Va sentir-se un altre xiulet monstruós. Tots vosaltres els coneixeu, aquests xiulets. Són sons demoníacs: sovint he pensat que aquells tristos ferrers van donar deliberadament aquella veu a les bombes per expressar la seva set barbàrica, i un últim proterviós escarment als predestinats. Vaig rodolar sota els sacs contra la paret: i vet aquí l'explosió, molt propera, gairebé corpòria, i després l'ampli alè del remolí.

En Rappoport s'escanyava de riure.

—T'ho has fet al damunt, oi, pisà? O encara no? Espera't, espera't que el millor encara ha de venir.

—Tens els nervis d'acer —vaig dir jo.

—No és qüestió de nervis, sinó de teoria. De comptabilitat: és la meva arma secreta.

Però jo estava cansat, d'un cansament antic, encarnat, que em semblava irrevocable. No era el cansament conegut per tothom que se superposa al benestar i l'entela com una paràlisi temporal, sinó una mancança, un buit definitiu, una amputació. El meu estat normal era sentir-me descarregat, com un fusell disparat. I en Vidal es trobava com jo, potser d'una manera menys conscient; i com nosaltres dos, tota la resta. Les paraules de Rappoport, la seva manera de ser, la seva vitalitat, que en altres condicions hauria admirat (com de fet avui admiro), em semblaven inoportunes, insolents. Finalment érem al mateix sac, nosaltres dos «musulmans» i ell, per molt que fos polonès i ben menjat, i metge, i mestre a fugir de la feina i en l'organització de banquets il·legals. Si la nostra pell no valia ni un duro, la seva valia molt poc més, i era irritant que no es volgués posicionar. Pel que feia a aquella història de la teoria i de la comptabilitat, no tenia gens de ganes d'haver-la d'escollar. Tenia altres coses a fer: dormir, si els

d'allà dalt m'ho permetien; si no, poder-me empassar en pau la meva por, com qualsevol amb dos dits de front.

Però no era fàcil contenir en Rappoport, eludir-lo o ignorar-lo.

—Què feu dormint? Jo estic a punt de fer testament i vosaltres dormiu. Potser la meva bomba ja viatja cap aquí i no vull perdre l'ocasió.

»Si fos lliure, voldria escriure un llibre que expliqués la meva filosofia: *Rappoportii, Doctoris Crassi, De malis et bonis more geometrico summandis*. De moment, només puc exposar-la a dos beneïts com vosaltres. Si us serveix, fantàstic; si no, i si us en sortiu i jo no, cosa d'altra banda estranya, podreu repartir-la pel món, i potser farà servei a algú. De fet, no és que m'importi gaire: no tinc ànima de benefactor.

»Però aquí la teniu: *au temps de ma jeunesse folle*, vaig beure, vaig menjar, vaig fer l'amor, vaig tenir amics de totes les races, vaig deixar la Polònia plana i grisa per aquella Itàlia vostra, i a Itàlia vaig estudiar, vaig viatjar, vaig observar. Vaig fer tot això amb els ulls ben oberts, no me'n vaig perdre ni un bri; vaig ser diligent, em penso que no es podia fer ni més ni millor. Em va anar molt bé, vaig acumular una gran quantitat de béns: i tota aquesta riquesa no va desaparèixer sinó que és en mi, perfectament segura: no l'he deixada esmoreir. L'he conservada.

»Després vaig acabar aquí: soc aquí des de fa vint mesos, i des de fa vint mesos porto la meva comptabilitat. Els comptes em quadren, encara tinc un actiu considerable. I justament pel meu actiu, soc tabú, soc invulnerable: per desequilibrar el meu balanç, caldrien encara molts mesos de Lager, o molts dies de tortura. Per altra banda —i es va acariciar amorosament l'estómac—, amb una mica d'initiativa, aquí també pots trobar alguna cosa bona.

»Per això, en el deplorable cas que un de vosaltres em sobrevisqui, podreu explicar que en Leon Rappoport va tenir tot allò que li corresponia, no va deixar dèbits ni crèdits; no va plorar i no va implorar pietat. Si a l'altre món em trobo en Hitler li escopiré a la cara amb tot el dret, perquè no m'ha pogut doblegar!

El seu discurs va ser interromput brusquement. Van irrompre al nostre refugi dos soldats de la Flak escortats per un Kapo, i ens van fer sortir a fora, on ja sonaven les sirenes del «s'ha acabat», perquè ajudéssim a recollir la runa.

Vaig tornar a veure en Rappoport una sola vegada, uns mesos després i només uns moments, per la qual cosa he retingut la seva imatge d'aquesta última aparició seva de manera gairebé fotogràfica.

Jo jeia malalt a la infermeria del Lager, el gener del 1945. Des de la meva llitera es podia veure un tros de carrer entre dos barracons, on, enmig del gruix de neu, s'hi havia format una pista; hi passaven sovint els mossos de la infermeria, en parelles, que transportaven en lliteres morts o moribunds. Em penso que el camí conduïa al dipòsit on s'apilaven els cadàvers que s'havien de transportar als crematoris de Birkenau.

Un dia vaig veure dos dels mossos; un d'ells em va impactar per la seva alçada i per una obesitat peremptòria, contundent, inusual en aquelles contrades. Hi vaig reconèixer en Rappoport. Vaig baixar fins a la finestra i vaig picar als vidres, em va dirigir un gest alegre i al·lusiú, i va alçar la mà en un ampli gest de salutació, amb la qual cosa la seva trista càrrega es va inclinar desmanegadament cap a una banda.

Al cap de dos dies el camp va ser evacuat, en les espantoses circumstàncies, ben conegudes. Tinc raons per creure que en Rappoport no va sobreviure. Per això considero un deure dur a terme, de la millor manera que puc, l'encàrrec que em va encomanar.